

l'ullal 31

tercera època

revista del cpfpa
francesc bosch i morata
xàtiva
gener 2020

sumari editorial

participació de l'escola

Educació, formació, canvis.
Casandra Barrios Soler

El Fantasma. *R. Cháfer*

Matilde, una historia real.
Consuelo Lladosa

Vareniki. *Oksana Horbatyuk*

El que has de saber abans de
viatjar a Romania. *Andrea
Ramona Valean*

Los jóvenes y las nuevas
tecnología. *Mariseo Calatayud
Fenollar*

Poesía de amor romántica.
Miguel Navalón Pérez

La joia i tendresa d'uns records
d'infància. *M. Carmen
Cortell Gorba*

Experiencias en
conserva. *Vicent*

El planeta de Greta...
el planeta de todos. *José
María Núñez López*

Un planeta
contrarellotge. *Núria
Llopis Llopis*

El canvi climàtic a la
costa mediterrània. *J.
José Mompó Roselló*

Memòria històrica.
H.G.A.

Recordando Xàtiva.
Marisol Giner Escobar

Formar. *Mónica Lloret Penalva*

De vegades. *Loly B.*

Rafael Jaime y sus antepasados.
Rafael Jaime Carrera Blesa

Qui portarà la pluja a l'escola.
Rakel Ferrero

escola oberta

Teixir sentits. Una experiència
de diàleg de sabers, educació
no formal i organització
comunitària. *Ana Laura Fuentes
López, direcció d'Educació No
Formal i Vinculació, CGEIB,
SEP, Mèxic. Traducció: Neus
Benito Ruzafa*

Fotografies i dibuixos

editorial

“Fa vint anys que tinc vint anys” i com diu Serrat “encara tenim força i no tenim l'ànima morta”... i aquestes expressions i testimoniatges hem caminat fent camí: molt de temps en el qual hem recorregut, totes les persones joves i adultes que han format, formen i formaran part d'aquest dispositiu CPFPA-APAP Francesc Bosch i Morata.

Hem estat, som i serem la veu que exigeix la llibertat, la dignitat, el respecte... que no té por a lluitar per allò que diu i fa amb un treball lent. I, tal com manifesta l'escultura *l'esqueix*, som un quàdruple reclam de la nostra cultura, de la nostra llengua, de la nostra terra i de la nostra gent, com va fer el conseller republicà Francesc Bosch i Morata... Nosaltres també sabem el que és estar invisibilitzats, desapresos, menyspreats... però ací estem, contra vent i marea, solcant la vida i l'educació popular i permanent amb ella.

taller de premsa

Coordinació: Paqui Borox i pep aparicio guadas

Consell de redacció: Paqui Borox, Tere Vila, Isabel Aparicio, Encarna Such, Ferran Lerma, Victoria Vercher, Rafael Cháfer, Fina Cuenca, Vicent Penalba, Nieves Roselló, Melodie Pont, Aurora Sánchez, Herminia Guerrero, Loli Úbeda, Vicent Marchirant i pep aparicio guadas.

Traducció i correcció: Neus Benito i Isabel Aparicio.

Coberta: (Vicent Penalba, dibuix).

Contracoberta: (Quique Luján, fotografia).

Fotografies: Taller de Premsa i de Fotografia; Encarna Oliver; José Luis Duet; Míriam Capellán; Míriam Navarro; Ricardo; Vicent Marchirant; altres.

Dibuixos: Taller de Dibuix; Ana M. Gisbert Calabuig; Antonio Benito Miñana; Carmen Roca Fernández; Javier Juan Belda; Lola Andami Palop; M. Natividad Miralles Masanet; Mariví Sanchis Almiñana; Paquita Moyá Navarro; Vicent Penalba.

Disseny i maquetació: Taller de Premsa

Impressió: Paper Plegat, s.l.

Poc a poc, aquest Centre-Associació ha agenciat posar dempeus l'enorme figura de Francesc Bosch i Morata i el seu testimoniatge massa humà, en diferents i diversos àmbits, com un grit, com un puny... ben junts. Cap altra entitat, institució, col·lectiu... ha testimoniat com nosaltres, amb la flama i el foc de l'educació popular, les seues tasques i funcions com banderer del valencianisme polític, ara empeltat d'altres dimensions sociopolítiques, culturals, feministes..., dignificant-vivificant el país de les valencianes ací mateix.

40 anys d'Educació Popular a Xàtiva, amb la complicitat i el compromís de les persones educandes i educadores que, assumint la veu d'un poble en moviment i en lluita, continuem i continuarem treballant perquè la nostra sang encara bull i ens encoratgem a persistir fent camí amb l'esperança de aconseguir un món millor, més just, més digne, més bonic...

Educació, formació, canvis. **Casandra Barrios Soler**

El sistema educatiu actual, canvia depenent del partit polític que governa. Això, en la meua opinió, crea una situació d'inestabilitat que dificulta la millora de l'educació.

També, és el motiu que la meua experiència com alumna fora tant diferent de l'alumnat actual.

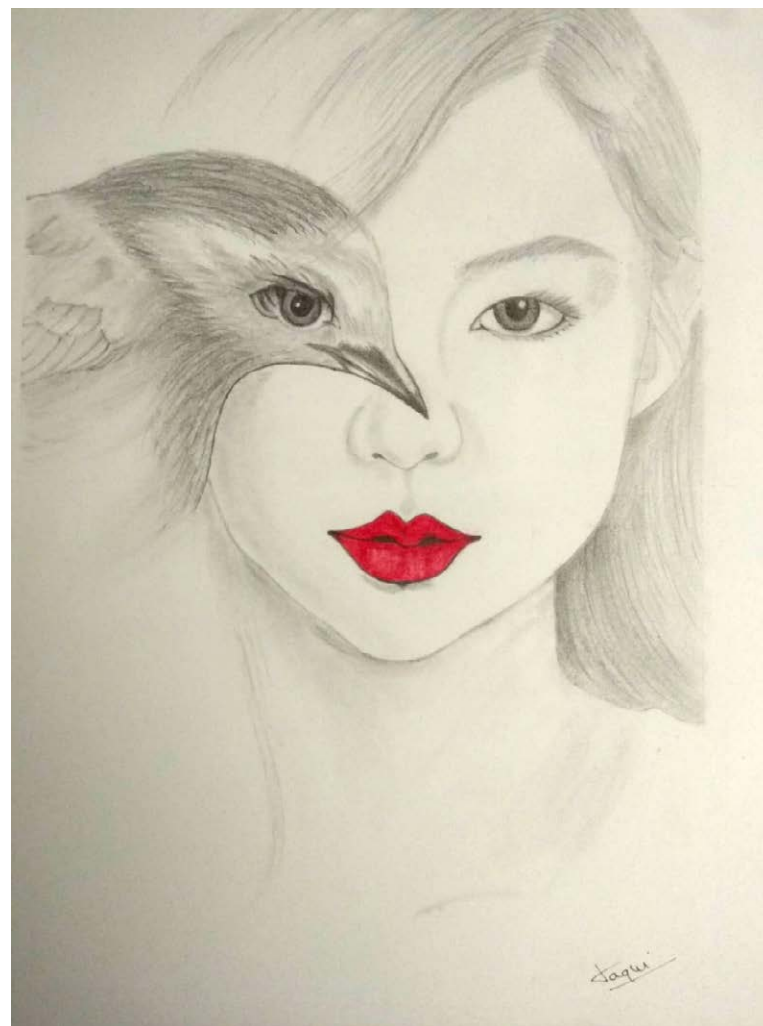
En el meu cas, encara que vaig tindre una bona formació, vaig trobar a faltar una perspectiva més interactiva per fomentar el paper actiu dels alumnes. A més, d'una prioritització del treball cooperatiu, de les habilitats d'expressió oral i la incorporació dels avanços tecnològics. De fet, aquests tres temes són clau en la formació actual del professorat de secundària.

No obstant, també crec que hi ha aspectes que caldria mantindre com la reducció del nombre d'alumnes per aula, la iniciativa dels desdobles i els itineraris diferenciats per a la posterior especialització en humanitats, socials, ciències i art.

Encarna Oliver

En conclusió, és evident que canviar de lleis educatives contínuament té un efecte sobre la qualitat de l'ensenyança. Però, aquests canvis permeten considerar elements com les TIC i la seua inclusió al currículum. Perquè el que sí que està clar, és que si la societat canvia, l'educació també ho ha de fer.

Paqui Moya Navarro

“Si el fan por defendre o defensa’t”

Érem tres xiquets: jo onze anys i els altres dos amb un any més. L'any 1965, estiu, al voltant de les vint-i-tres hores. Estàvem en un hort al costat del Calvari Baixet, on està la cova del Pernil, damunt un garrofer mirant de lluny la pantalla on estava projectant-se una pel·lícula al cine Vernisa, del barri de la Raval de Xàtiva. De sobte apareix un fantasma, tot de blanc, fent-nos molta por; espantats es vam tirar del garrofer, vam córrer amb molta por fins que vam arribar a casa. Contàrem als nostres pares el que havia passat i ells es van riure dient-nos que el fantasma seria un home que s'havia posat un llençol per damunt per a fer-nos por.

Per les nits seguíem anant més xiquets a vore si tornava el fantasma. Al

quart dia va aparèixer i li vam tirar pedres. Ell es llevà el llençol i se'n va anar corrent, nosaltres darrere d'ell però no el vam atrapar. Agafàrem el llençol molt orgullosos i el vam mostrar als nostres pares dient-los que havíem mort el fantasma. Mai més vam tornar a vore el fantasma.

Antonio Benito Miñana

Voy a contar una historia basada en hechos reales durante la guerra y la posguerra en el año 1937.

Una familia de Extremadura, estaba compuesta por un matrimonio con cuatro hijos, cuyas edades eran 8, 9, 6 y 5 años, dos varones y dos mujeres.

Los padres eran comunistas revolucionarios y se fueron a la guerra dejando a los hijos con la abuela paterna. Esta era una mujer mayor con muy poca paciencia y con bastante mal genio.

Matilde era la mayor y la abuela la hacía responsable de todas las travesuras de sus hermanos. Siempre se llevaba los castigos y los palos. Un día jugando rompieron la puerta de una valla, Matilde, se asustó, pues pensó que su abuela la castigaría o le pegaría y se fue de casa, se dirigió a la estación y subió a un tren.

La gente del tren se pensaba que iba con unos o con otros y no se dieron cuenta de que la niña viajaba sola.

El tren se detuvo en Madrid, Matilde se bajó del tren y empezó a caminar por las calles con hambre y un sueño horrible.

Un buen hombre la vio y la acogió en su casa; como era un hombre importante y tenía

Ana Mª Gisbert Calabuig

contactos logró que metieran a la niña en una colonia y cuando cerraron las colonias logró meterla en un buen colegio, de esos del estado, interna.

Cuando terminó la guerra, sus padres volvieron a casa y al no ver a Matilde, denunciaron a la abuela acusándola de haberla matado y tirarla a un pozo que allí había. Abrieron y dragaron el pozo y no había nada, dieron a la niña por desaparecida.

Matilde estudiaba en aquel colegio, pasaron los años y tuvo la curiosidad de buscar a su familia. Los encontró en Xàtiva a su madre y hermanos. Así que dejó el colegio y Madrid y se puso a vivir en Xàtiva en una casa, trabajando de doméstica. Un tiempo después conocería al hombre del que se enamoraría y se casaron. El tiempo que vivieron juntos, fueron muy felices.

Vareniki. Oksana Horbatiuk

Hola, soc Oksana i soc d'Ucraïna. M'agradaria presentar-vos un menjar típic ucraïnès: «Vareniki».

Vareniki són unes empanadetes de pasta fresca, feta amb *kefir* i ous en forma de lluna que es poden farcir de formatge dolç i cirera. Aquestes xicotetes empanadetes, estan molt vinculades al folklore ucraïnès i amb les seues tradicions.

En èpoques passades, es creia que menjar-les en determinats dies de l'any portava la bona fortuna. La seua forma de lluna és símbol d'antigues creences ucraïneses.

Hi ha també *vareniki* farcides de creïlla i bolets acompanyades sempre de nata. Hui en dia, és un plat que la globalització ha portat per tot arreu, però ja sabeu, en cap lloc el tastareu tan bo i ben fet com en Ucraïna o a casa d'una ucraïnesa.

El que has de saber abans de viatjar a Romania.

Andrea Ramona Valean

Molts romanesos i romaneses parlem espanyol. El romanès és una llengua romanç, de manera que és fàcil descobrir semblances amb dues llengües. Quasi tota la població coneix almenys dos idiomes. Allò més curiós respecte a l'habilitat d'aprendre espanyol, és que molta gent l'ha après veient les telenovel·les mexicanes que es retransmeten allà.

Un dels llocs més coneguts i visitats de Romania és Transilvània, i el seu castell de Bran, situat a la regió del mateix nom (Bran), més conegut pel castell del Comte Dràcula.

Aquesta regió no sempre és com la veiem a la televisió, tenebrosa i emboirada; a la primavera i a l'estiu, és un lloc lluminós, ple de gent amigable i amb un menjar deliciós. Aquesta zona té paisatges meravellosos, com les vistes als Carpats i un bon nombre de ciutadelles medievals on passejar i endinsar-se en un món de pel·lícula.

A Romania hi ha molt més que el Comte Dràcula i vampirs. Tenim artistes i pensadors com la novel·lista Hera Müller, guanyadora del Nobel

Mª Natividad Miralles Masanet

de literatura en 2009, amb la seua obra sobre els anys de la dictadura. El cèlebre filòsof Emil Goran i el poeta i assagista Tristan Izara entre altres.

En quant al menjar, és molt variat depenent de la regió on et trobes, però si vens, has de tastar el *Ciorbà de Burtà*, que és una espècie de guisat sense picant, amb *Sarmale* rotllets de col amb carn i arròs... els vins romanesos també són una bona sorpresa.

El capitalisme continua sent una novetat. Cada vegada hi ha més multinacionals amb seu ací, així com centres comercials.

Tot el territori romanès és interessant. El més recomanable, per a una primera visita, és arribar a Bucarest i d'allí cal viatjar a les diferents xicotetes regions, amb tranquil·litat, gaudint dels paisatges, del menjar i de la gent romana, sorpresa i agraïda de que els visiten.

Conchín Castelló Canut

Los jóvenes y las nuevas tecnologías.

Mariseo Calatayud Fenollar

Últimamente, los jóvenes de hoy en día se basan en la tecnología: móviles, ordenadores, videojuegos...

Nueve de cada diez jóvenes, gastan la mayor parte de las horas del día y de la noche en las redes sociales y en jugar a videojuegos. La tecnología ha hecho un gran avance en la humanidad en los últimos años, pero también ha hecho un retroceso, a las mentes humanas. Nos encerramos en un mundo en el que el móvil o un ordenador puede solucionarlo todo, por tanto, ya no nos esforzarnos tanto en los trabajos que nos pone la vida. Los niños ya no conocen los míticos juegos a los que jugábamos cuando éramos pequeños, al igual que nuestros padres y abuelos. Solo hay grupo de personas en silencio mirando una pantalla como si les fuese la vida en ello. Hay que empezar a utilizar la tecnología como es debido y apartarla un poco más de nuestra vida social.

Hay que decir también, que la tecnología ha sido un gran avance y una gran ayuda para las personas porque nos ha y puede salvar la vida. Sin tecnología no se podrían hacer operaciones tan complejas, ni crear vacunas, ni salvarnos de un cáncer, en ese aspecto ha sido un invento extraordinario. También nos está ayudando a cuidar del planeta en cierto modo, a la hora de estar haciéndolo todo eléctrico para no contaminar la atmósfera.

Si fuera por los jóvenes todo sería tecnológico, ir a clase sería estar en casa y dar clase a través del ordenador, que el ir a por agua a la nevera se convirtiera en un robot que te lo trae y prepara a donde estés. Y todo esto, por supuesto que fuera gratuito. Hemos podido escuchar que, dentro de unos años el Internet, es decir los gigabytes, serán infinitos, no se renovarán cada mes porque no se terminarán, pagas el tanto de dinero que te pide la compañía telefónica en la que estés y tendrás Internet tanto fuera como dentro de casa siempre.

La tecnología es tanto buena como mala. Buena porque gracias a ella hemos avanzado mucho en términos médicos, es decir, podemos llegar a curar muchas enfermedades y evitar con vacunas muchas de ella. Y mala porque, otra parte de la tecnología que utilizamos para nuestra vida nos perjudica tanto en salud como en conocimiento. En salud porque, aunque

no lo parezca, los móviles, ordenadores... emiten radiaciones que a la larga nos causan enfermedades mentales y en conocimiento porque nos adapta tanto a lo sencillo que nos hace olvidarnos de, por ejemplo, como hacer una multiplicación, o simplemente nos aparta de los modos de socializar que se han utilizado siempre, que es el hablar cara a cara

Lola Andami Palop

Poesía de amor romántica. Miguel Navalón Pérez

Quiero ser tu aire
quiero ser tu persona favorita,
quiero ser quien hace tus días más divertidos,
quiero ser quien te hace feliz.

Una mirada, dos pasos, tres palabras,
cuatro caricias, cinco suspiros, seis emociones,
siete besos, ocho sueños, nueve promesas,
un amor.

Veo a lo lejos tu mirada
me hechiza, me cautiva,
eres tú, llena de ti,
me enamoras.

Sí es amor,
caigo rendido a ti,
es amor, lo eres,
lo conozco, es amor.

Inma Sirera Tomás

La joia i tendresa d'uns records d'infància.

M. Carmen Cortell Gorba

A través dels nostres records podem girar la vista enrere i recordar les vivències de la nostra infància. Suposa un gran privilegi poder recordar els temps passats i també els presents. De vegades hem de passar molts anys lluny de la terra on tens el teus arrels, per adonar-te'n de quant s'arriba a estranyar i a sentir enyorances per la gent i les coses estimades. Jo vinc d'una família que ha tingut comerç obert quasi 80 anys. Tres generacions en el mateix lloc dedicats a regentar una xarcuteria en la Plaça de la Bassa.

Jo per circumstàncies, no he viscut a Xàtiva durant més de 40 anys. Són massa anys, però gratament molta gent em recorda, gent que si no fora perquè em saluden i em diuen de què ens coneguem, jo la veritat i és vergonyós dir-ho no els recorde a ells, però, els agràix que em recorden i em saluden i em perdonen per no recordar-los. Unes sensacions tan grates, que has d'experimentar-les per saber allò que es sent. És molt bonic que et recorden i molta gent sàpia quins van ser els meus avantpassats. Però ara al passar per davant d'aquest local em produeix molta tristor veure les portes tancades, i que ja no quede cap representant de les tres generacions que vàrem portar el comerç cap endavant durant 80 anys.

Els meus iaïos adquiriren el negoci el 1934. Abans havia sigut Jose Barrachina, el propietari. La meua iaia era tan guapa que de mal nom li diem La Guapa. I per aquest nom es va conèixer sempre aquest comerç. Allí va transcórrer la nostra infantesa, la dels meus germans Arturo i Pepe.

Aquells dies quan érem menuts els barris estàvem plens d'establiments, si tanque els ulls encara els veig, al costat de la botiga estava a la dreta la expendiduria de pa de la Sra. Adela, era costum anar i comprar un pa per esmorzar o berenar, i el meu iaio José María Gorba els posava tonyineta i olivetes (molta gent recorda aquells entrepans). Després de la mort del meu iaio, va ser ma mare la que omplia aquests entrepans entre altres coses, i també molts la recorden a ella. Li diem Carmensita la Guapa, ma mare també era molt guapa d'ací que li digueren el malnom en molta raó. Ella tenia molt bon caràcter per atendre al públic, i una veu molt dolça i amable. La gent d'abans era molt especial, després d'ella era el meu

germà, Pepe, el que omplia aquells entrepans, i a més contava moltes coses gracioses i *xistes*, que els trobem hui molt a faltar.

Aquells comerços es trobaven tots ben a prop, enfront de *Ca la Guapa* es situaven els retratistes, vàries generacions dels Vila. Ells sempre han

Mari Carmen Cortell Gorba

sigut els nostres amics i veïns. Al costat estaven els germans Boluda, entre ells el Sr. Rogelio tan amable i simpàtic (iaio de Roger Cerdà hui el nostre alcalde), al costat l'estanc, al costat Calzados Modernos de Jaime i Carmina i les seues empleades, totes tan simpàtiques, i al costat, el banc.

Tota Xàtiva estava plena de comerços i molts forasters venien dels pobles veïns a comprar. Ara a penes queden en el famós carrer botigues dos establiments, el de Chamon y Baldrés, els quals també són negocis de tres generacions. El comerç està un poc mort en el centre històric. Fa llàstima veure cada volta més comerços que tanquen les portes, i en la Plaça del Mercat igual. Només obrin llocs d'oci o bars.

D'estos 40 anys, el darrers últims he estat vivint a Mèxic, un país molt bonic, en Guadalajara Jalisco, un lloc ple de gent boniques, i que en uns temps difícils per a molts espanyols en aquell país els varen acollir, donant-los asil polític, a la majoria d'intel·lectuals que van tindre de fugir a França i a través de allí per Marsella embarcar via Orà i entrarem a Mèxic per Veracruz, allí esta ple de gent molts d'ells valencians, que mai han deixat d'estimar i enyorar les terres on van deixar els seus arrels, és un gran privilegi poder tornar a la terra, n'hi ha un dic que diu el que de casa se'n va a casa torna, però milers, no van poder tornar descansen en aquelles terres mexicanes. Entre les gent que descansen en terres mexicanes es troba el primer Conseller de Cultura, metge i polític Francesc Bosch i Morata en Mexicali Baixa Califòrnia, Mèxic, allí va morir i els seus familiars en poder el van traslladar a València on descansa en Pau.

Experiencias en conserva. Vicent

Hace apenas unos días estuve en la escuela de adultos en el resumen final de un seminario titulado *"Lliure educació, república... el llarg camí de l'educació popular"*, per Anna Gómez, Lola Jurado y pep aparicio. La charla resultó ser: amena, sentimental, reflexiva, preocupante y sobre todo de las que te hacen recordar tus vivencias, tus experiencias de vida, como bien sabe Lola.

Llegué a casa y mi cabeza empezó a indagar una serie de recuerdos, unos contados en mi adolescencia por mi madre y otros que en mi mente

aparecieron recordar por mí mismo. Voy a intentar describir de una forma abreviada-cronológica, lo que mi mente me hizo recordar para poder después reflexionar.

...era el año 56 cuando nací, en la cama de mis padres, asistido por mis abuelas, en la que permanecía comunicado por mi madre a través del cordón umbilical, esperando a que viniese el médico. Recuerdo que era un médico que atendía varios pueblos con su bici, y según me contó mi madre, yo no quería estar demasiado tiempo atrapado en su caverna oscura, por eso decidí salir y ver la luz. Mi madre me contó que, de sus tres hijos, fui el que menos dolor le causó en sus partos.

Nuestra convivencia familiar era una relación de mis padres, mis dos abuelos y mi tía soltera, mi hermano el segundo y yo...en dos habitaciones, un comedor con su chimenea que servía de cocina, un retrete y al fondo una cuadra con un caballo y un burro y muchos aperos de labranza.

El pueblo tenía un pequeño colegio en donde los niños tenían un único libro; la enciclopedia, los que la tenían, no todos. Yo entré a los tres años hasta los 10, y recuerdo que éramos niños de todas las edades.

Uno de los recuerdos tristes que nunca se me olvidará fue que, jugando con un niño en una de las zanjas para la nueva construcción de los desagües,

Carmen Roca Fernández

no sé qué nos dijo la maestra que, por desobedientes, nos iba a castigar. El castigo resultó ser arrodillados sobre dos garbanzos secos, con pantalones cortos que íbamos, cuestión de la época, de cara hacia la pared. Ella sentada detrás con sus uñas largas pintadas de rojo haciendo punto de ganchillo, ¡cantando... “Ay! ¡qué murallas tan altas, ay! que remanso de nieve...”. No continuó la letra por lo nefasta que es. Estaba cerca de los 10 años, aun hoy lo recuerdo. Recuerdo que me vengué, por aquel tiempo de dolor y llanto; fui al retrete, con un trozo de papel de periódico que servía para limpiarnos el culo, cogí un poco mierda de aquel retrete que ni siquiera era mía y la envolví; en un momento que la maestra se bajó a su vivienda, coloqué el envoltorio en uno de sus cajones de su mesa... Yo era uno de los que se sentaba en la primera fila, dedicada a los buenos estudiantes. La boca se me llenaba de sonrisa cada vez que decía: “Vicente, cierra la puerta del retrete que hace mucho olor” ... Doña, hace un momento que la cerré”. Yo estaba tranquilo, no creo que me descubriera; mi plan lo alargué cuatro o cinco días después de mi castigo. Al segundo día en otro de los momentos de descuido lo saqué y lo tire por el retrete. A nadie se lo conté, ni tan siquiera a uno de mis mejores amigos.

Solo conté en casa lo del castigo, mi abuela me abrazó y me daba besos, mi madre y mi tía me decían que algo habría hecho mal, para merecerlo, por mucho que repitiera que solo estábamos saltando en aquella zanja vacía.

Sobre esta experiencia, haciendo mi reflexión deduzco que por aquel entonces, años 60, mi abuela se comportaba como una republicana-junto otros recuerdos que tengo-, mi madre, cuando yo era más mayor me llegó a decir que la llamaban roja, aunque yo no llegaba a entender. Sin embargo, a mis padres y mi tía –siempre rodeada de curas-, deduje que estaban repletas de ideas franquistas; lo más razonable que concluí, era el miedo que llevaban impregnado de la guerra que sufrieron, cuando contaban entre 9 y 12 años, una guerra para sus edades, incomprensible, nada razonable. El hambre, el dolor, el miedo de las bombas, la destrucción de su entorno, les condicionó en posicionarse en el bando del opresor, el que muy bien les decía... “estáis conmigo y si no, estáis contra mí”.

El planeta de Greta... el planeta de todos. José María Núñez López

Estos días se celebra en nuestro país otra decisiva cumbre del clima, otra oportunidad, otro aviso, otra voz de alarma, ¿otra luz de esperanza... Otra nueva desilusión?

Esta vez la voz de la esperanza tiene nombre de niña, Greta Thunberg, una niña sueca de tan solo 16 años cuyo valor ya le ha granjeado poderosos enemigos, entre ellos el mercader metido a político Donald Trump, las grandes empresas petroleras y de gas, los negacionistas, los partidos conservadores y demás interesados. La maquinaria negacionista ya se ha puesto a la tarea y no dudan en insultar a Greta, menospreciarla y hacer de ella una caricatura a través de todos los medios a su alcance, periódicos, radios, televisiones, husmeando qué o quién se esconde detrás del personaje, todo esto por una niña de 16 años que se le ha ocurrido decir verdades como puños sobre lo que está ocurriendo ya en nuestro planeta.

El planeta de Greta y de su generación será más yermo, más deshabitado, más empobrecido, más desigual, si esta cumbre transcurre también sin compromisos y soluciones como en otras tantas cumbres que precedieron a la estos días se tiene lugar en Madrid. Quien compartió sentadas delante del parlamento sueco con Greta para denunciar la devastación del planeta, describe a una niña con la determinación de una mujer, la niña que como un nuevo mesías alzó su voz durante tres minutos durante aquella Cumbre del Clima de 2018 que le bastaron para decir todo aquello que el mundo sabía pero necesitaba oír: *“Nuestra civilización está siendo sacrificada para que unos pocos tengan la oportunidad de seguir haciendo grandes cantidades de dinero, hasta que no empecéis a focalizaros en lo que es necesario hacer, en vez de lo que es políticamente posible, no habrá esperanza”*.

Una vez más se prepara un nuevo escenario para celebrar una nueva cumbre del clima, esta vez en IFEMA, en Madrid. La esperanza del planeta pendiente de lo que allí se decida, acuerdos, compromisos, etc. Despliegue de medios, cientos de dirigentes posan para la foto con sonrisa nerviosa y circunspecta resolución, viendo sus caras uno piensa “esta vez dirán “basta ya” esta vez la voz de la niña Thunberg y su generación será oída y con su voz la de todos aquellos que pensamos que aún no es tarde y que las heridas del planeta aún se pueden cauterizar, se hará bueno el lema de la cumbre

“*Tiempo de actuar*”, desfilars de coches diplomàtics, bones intencions, possibles compromisos...

Pronto nos damos cuenta que los representantes de los países que más contaminan (EEUU, China), se han buscado para estos días mejores cosas que hacer, los ríos de plástico, la contaminación de los océanos, los devastadores incendios, las continuas inundaciones, el deshielo de la Antártida, la progresiva deforestación de la Amazonia, las migraciones en masa, la fecha de irreversibilidad que han puesto los científicos del mundo para poder aún poner coto a los enormes daños que está sufriendo el planeta, no son más que exageraciones para los que se están enriqueciendo a costa de comerciar con el futuro de todos nosotros, ellos tienen señores e intereses más importantes que defender, estos señores son bastante pocos, pero suficientemente poderosos, ellos controlan y mueven el sino del mundo y

Mariví Sanchis Almiñana

no tienen tiempo para oír la verdad incómoda de Greta y de todos los que asistimos alarmados a la velocidad con la que nuestro planeta se marchita.

En fin, y como reza la teoría del Ciclo de la atención pública: “... *nuestra preocupación por los problemas públicos, en este caso la ecología, viene condicionada, de manera inversamente proporcional, por los costes que las soluciones imponen en nuestra vida diaria. A mayores costes directos, menos interés o, si lo prefieren, más disposición a desentenderse...*” quizás todo este enorme desastre climático se resume en el egoísmo que anida en todo ser humano.

Un planeta contrarellotge. Núria Llopis Llopis.

Som, segons els científics, l'animal més intel·ligent del planeta, però quin animal és capaç de destruir sa casa?

Això és el que nosaltres fem, som capaços de talar massivament els arbres que ens donen l'oxigen que respirem, de provocar incendis per a la producció agrària, de construir a les ribes dels rius, de multiplicar les emissions de CO₂, etc. i tot això, com solem dir en «quatre dies».

Per tots aquests motius, i més, el planeta està canviant, ens està avisant amb xicotetes coses, que segons els experts, aniran a més. Podem canviar? Volem canviar?

Si no ho fem, sabem quin serà el resultat, al cap i a la fi, cal recordar que la natura és sàvia i si nosaltres no fem per mantindre-la, ella farà per no donar-nos el que necessitem per sobreviure. Per tal, cal plantejar-nos de manera seriosa quina és la nostra decisió.

Canviar els hàbits diaris és molt important, comprar fruita i verdura de temporada i proximitat, reutilitzar, reciclar i reduir sobre tot el plàstic, són xicotetes coses, que si tots i totes les férem seria un gran canvi per al nostre planeta.

Però açò requereix d'un gran factor del qual anem escassos i que sinó decidim fer alguna cosa ja, ens quedaren sense res: el valuós Temps.

El canvi climàtic a la costa mediterrània.

J. José Mompó Roselló

L'edició 25 de la conferència de les Nacions Unides sobre el clima tanca, a Madrid, la que és, segons els científics, la dècada més calenta de la història al planeta terra. Però no cal anar a nivell planetari per a adonar-se'n de les causes i els efectes del canvi climàtic. A la nostra terra en tenim de bons exemples.

Un bon exemple és la destrucció del litoral a causa de la bombolla urbanística, tant industrial com habitacional. S'ha construït de forma incontrolada molt prop de la mar destruint la vegetació que mantenen fermes les dunes que, al seu temps, frenen l'envestida de les ones durant un temporal marítim. La construcció i ampliació de ports també afecta negativament als corrents marins, alterant el transport de sediments i, per tant, l'orografia costanera.

Al mar, la pesca intensiva i les embarcacions d'esbarjo contribueixen a la destrucció de la posidònia. Aquest vegetal, lluny del que sembla, és el pulmó del mediterrani, i produeix cinc vegades més oxigen per hectàrea que l'Amazones. A més, també genera un ecosistema que permet l'existència d'altres espècies vegetals i animals, posant el seu hàbitat en perill.

Ja dins la terra, els incendis forestals, que cada estiu patim els valencians i valencianes, contribueixen a la destrucció del territori de múltiples formes. Per un costat, l'estètic, doncs veure un bosc cremat és de tot menys agradable. També es perd l'hàbitat d'espècies que tenien la seva llar al lloc cremat. Altra conseqüència és l'erosió que sofreix el sòl quan plou, ja que es perden els arbres i la cobertura vegetal que el mantenen ferm. Finalment, aquesta cobertura vegetal és l'encarregada de filtrar i mantenir la humitat, així com regular el cicle de control hídric, contribuint a una regulació tèrmica adequada de l'entorn.

Memòria històrica. H.G.A.

No sé si correspon ací en aquesta revista parlar un poc sobre el que va ocórrer en 1936, del que va passar a un bàndol i a l'altre.

Sense més preàmbuls em centraré en el que va sofrir la meua família. En casa ma mare hi eren cinc germans, el major era xic que prou abans de que passés el desastre més gran -com fou el dia de la guerra civil- se'n va anar a estudiar per a ser pilot d'aviació a Cuatro Vientos (Madrid). Ací es quedaren dos germanes i dos germans, més menuts i quan esclatà el conflicte s'emportaren els dos germans menuts.

Ma mare va morir amb tota la pena del món l'any 1977, i és que ella plorava tots els dies perquè mai ningú li havia dit que havia sigut dels seus germans, que se'ls emportaren a la guerra i ja no tornaren mai més.

Fa 15 o 16 anys que ens assabentarem que mon tio Ramón, que era el més menut, el mataren en uns camps de concentració a Gusen, l'any 1941, i el tio Rafael el mataren en la batalla de l'Ebre, no saben la data exacta. Tots dos eren de la quinta del biberó i no sabien res de política, ni tan sols pertanyien a cap partit polític ni a cap sindicat.

Pense que ja ha arribat l'hora de tancar les ferides que van produir aquesta maleïda guerra, tan cruel i que va enfrontar a tantes famílies.

Estaria bé que reflexionarem un poc per a que no torne a passar, atès que la situació actual està molt rebotada i desorientada...

Caldria que tot el món no es mire tan el melic i cediren un poc per a que no torne a passar tan gran desastre.

Miriam Navarro

En 1945 vine a vivir a Xàtiva, yo soy de la Llosa de Ranes, éramos ocho hermanos, y mis padres en esa época se dedicaban a vender en el mercado.

Entonces las “paradas” se ponían en cajas de madera o en estibas y como se podía; luego lo reformaron y pusieron piedras largas y en el techo uralitas. Los carniceros tenían unas casitas muy aseadas y el mercado de Abastos estaba arriba de las escaleras en una plaza donde vendían “al por mayor”. En el mercado de “detalle” había una casita donde un policía hacía el repeso, y si no daba el peso, te ponían una denuncia.

Luego, recuerdo, la Alameda, donde íbamos a pasear para encontrar amigas y amigos. En el paseo estaba “el templete” era muy bonito, y donde está el ayuntamiento un quiosco para tomar café; también había carritos de helados, donde ahora está “el Moncho” y en pascua íbamos a bailar a “los Arcos”.

Recuerdo, el cuartel de los soldados con sus garitas, la fábrica de los licores, la plaza de toros tan preciosa, el gran Teatro, la iglesia de San Agustín, el matadero y el huerto de Bruschetti.

El ayuntamiento, estaba donde ahora tenemos nuestra escuela Francesc Bosch i Morata, el instituto estaba donde ahora tenemos el museo. Recuerdo también la cárcel y como un preso cuando pasaba la procesión, le cantaba a la Virgen de La Soledad tantas cosas bonitas...

El Castillo y sus entornos, Sant Feliu, San José, las cuevas, historia viva de Xàtiva. El cine Españolito, el Setabense, el Calvario... Recuerdo tantas y tantas cosas bonitas, que no tendría hoja suficiente para escribirlas.

La fotografía en blanco y negro de Quique Luján es una de entre las más de 60 fotografías expuestas en la sala de exposiciones del centro de Formación de Personas Adultas, Francesc Bosch i Morata de Xàtiva. Es una exposición para conmemorar el 40 aniversario de historia del centro, con el título de *“Les Circumstàncies de l'Educació Permanent”*.

En la exposición se pueden distinguir tres partes: instantáneas de clases, reuniones y otros momentos de la historia del centro de formación, primeros planos de alumnos y los trabajos que han realizado. Esta fotografía en concreto se tomó en una de las clases del taller de costura del centro de formación.

En la fotografía se ven las manos de una mujer hilvanando una prenda de vestir. En la mano derecha, en el dedo medio lleva un dedal, y agarra con las dos manos la prenda para estirla bien y poder hacer el hilvanado con puntadas grandes y alargadas, para realizar posteriormente el cosido final.

Es una fotografía bella: el dedal hace más armonioso el arte de coser, porque se ajusta con perfección al extremo del dedo corazón y con él se empuja la aguja al coser para protegerlo. La elegancia con la que dispone las manos para coger la prenda y las puntadas grandes y alargadas de color blanco, en contraste perfecto con el tono oscuro de la prenda, invitan al espectador a iniciarse en el arte de coser o al menos a atreverse a intentarlo. Y es que es toda una satisfacción personal saber hacer cosas con nuestras propias manos, desde unos arreglos de costura hasta unas prendas de vestir.

De vegades les coses no són com voldríem, i ens frustrem. Creiem que si no som d'una determinada manera, no serem feliços, que és a la fi el que busquem tots. Ser feliços i fer feliç a la gent que ens envolta i volem. I en el meu cas, un afany de millorar el meu entorn. Jo treballo cuidant a gent major i fins a aquest estiu em sentia molt realitzada, perquè sempre he dit que s'aprén molt de la gent major i dels xiquets, com d'on venim i cap a on anem.

La cosa és que a principi d'any vaig agafar un cas complicat, molt complicat, i encara que tinc la pell dura i les que tenim aquest tipus de treball solem tindre una barrera asèptica (que no és una altra cosa que una cuirassa per a quan veiem situacions que d'una altra forma ens afectaria més, no ho faça molt i poder respondre i resoldre's de la manera més adequada) no o sé si per saturació, cansament, humanitat o decepció (perquè després de deixar-se la pell i suar sang, no sempre obtenim el resultat esperat i totes les conseqüències que açò duu) sense saber com: vaig fer fora aquesta barrera. I és quan hagué de soltar, per a poder continuar més endavant, agafant distància i treballant sols la part física del meu treball, i deixant de costat la part més emocional.

Dit d'una altra manera, desaprendre un poc, i donar-se permís per a estar afectada i decebuda.

Crec que la felicitat, com tantes coses, està sobrevalorada: anem a la recerca i no ens adonem que és aquesta la que ens troba. Ens adonem que hem sigut feliços quan ja no ho som i, per tant, no l'hem valorada perquè no érem conscients.

La meua àvia era molt sàvia i quan algú feia crítica del meu caràcter i la meua rialla permanent, sempre fent-me l'ullet em deia: “més val fer riure que plorar!”. A més a més, d'ella havia après a ser així, perquè sempre rebia amb un somriure. Com m'ha dit el meu germà en moltes ocasions (no sempre, és clar): “cadascú tria el que el feu feliç o trist”.

Estic segura que tots pensem en persones que amb tot el que tenen, “com s'ho agafen així?”. Mentre altres no saben, no poden o no volen. No parlem ja de les que s'ofeguen en un got d'aigua. Molts són els amics que m'han dit que depén de com veiem la botella: mig plena?, mig buida?. Però jo no ho crec, perquè jo sempre l'he vista per la meitat, ni mig plena, ni mig buida: per la meitat.

He après que riure no vol dir ser feliç i, que et facen riure és una virtut que no tots accepten, comprenen o valoren. Que la millor rialla és la que ix, irònicament, entre llàgrimes i abans d'una abraçada, la col·lectiva, la contagiosa, eixa en la qual no pots parar, ni reprimir-la i la que deixa record.

Jo em fixe molt en les persones i, en concret en els xiquets; i m'adone que molts pares creuen que els fa feliços tindre coses materials, moltes, i com més cares millor i m'entristeix molt. Açò també passa amb adults i estic molt segura que el que més feliços ens fa és que ens dediquem temps, ens escoltem (no ens sentim), que ens mirem observant-nos (no pressuposant-nos) i que ens prestem atenció, xiquets i adults no volem altra cosa que ens facen cas.

Només cal dur als xiquets al camp (siguen com siguen i tinguen la síndrome que tinguen) a tirar pedres al riu o jugar amb ells amb varetes de fusta, per a vore que no necessiten res material per a ser feliços, absolutament res.

Encara recorde quan la meua neboda major tenia vuit anys i en vore'm frustrada per no saber connectar un videojoc, em digué: “tia, el meu joguet preferit ets tu!”. O quan una veïna, la tia Leonor, m'ha dit en moltes

ocasions: “tu dones alegria, on tu ets hi ha alegria i il·lumines quan arribes amb la teua rialla”, o quan vaig estar un temps sense eixir (per un accident laboral) i gent d’altres barris li preguntaven a amics i familiars meus, que quan eixiria a passejar a la meua gosseta de nou, ja que els animava molt i em trobaven a faltar. Són les floretes que més gravades se m’han quedat.

I sí, de vegades he sigut inoportuna i he volgut fer riure a algú que no sabia, no volia o no podia, però sempre, sempre, ho he fet tot de bon cor, fent bé sense mirar a qui, sense voler ofendre a ningú i intentant deixar petjades boniques.

Per acabar, he de dir que moltes voltes confonem i no sabem ben cert el que ens fa feliços de veritat. I crec que tots hauríem de fer una pausa d’introspecció per a fer tot el que calga per estar tan feliços com siga possible, individualment, no moguts per masses, ni contaminats per altres si no el que nosaltres, en la nostra solitud, compresos o no, necessitem per ser feliços en essència i sense por.

Així que ja sabeu: somrieu i trieu persones, coses i moments que vos facen feliços perquè “la felicitat és eixe tren del qual no volies baixar i, te n’adones quan ja l’has perdut”.

Rafael Jaime y sus antepasados. Rafael Jaime Carrera Blesa

Rafael Blesa Noguera, nacido en Novetlé, Valencia el 07 de Marzo de 1890, hijo de Andrés Blesa Baldrés y de Vicenta Noguera Vila, originarios de Novetlé.

Nieto por la vía paterna de Manuel Blesa Pérez y de Vicenta Baldrés Pla, ambos originarios de Xàtiva.

Nieto por la vía materna de Manuel Noguera Llácer y de Vicenta Vila Daroca, ambos de Novetlé, València.

Concepción Bolinches García, nacida en Novetlé en una casa que se encontraba en la finca del Palacio Villesquez el 18 de Noviembre de 1890, hija de José Bolinches Climent, originario de Anahuir, Val. y de Alberta García Llorens, originaria de Ayacor, Valencia.

Nieta por la vía paterna de Lorenzo Bolinches y de Ramona Climent (ambos originarios de Anahuir, València).

Nieta por la vía materna de Francisco García Rodríguez y de Josefa Llorens Argente, ambos de Ayacor, València.

Tuvo un hermano: Andrés, casado con Carmen Plá Navarro y procrearon ocho hijos: Carmen, Rafael, Andrés, Reyes, Indalecia, Vicente, José y Dolores.

Tuvo un hermano José y una hermana: Patrocinio casada con José Camús, procrearon cuatro hijos: Patrocinio, José, Vicente y Alberto. José contrajo nupcias con Esperanza Simarro, sus hijos: María Ángeles (Angelinas), Ana (Anitín) y José. Patrocinio se casó con el escultor y pintor José Aragonés y Saborit. Ambos abuelos vivieron su infancia en Novetlé.

Durante las fiestas del pueblo, ya con 23 años de edad, la abuela fue abordada por una gitana que quería leerle la suerte, y ella le contestó que no creía en esas cosas, entonces, la gitana le dijo que lo pensara, porque veía en ella que le iba a llegar una carta del otro lado del mar, que se iba a casar y que se iría a vivir muy lejos de su pueblo, a lo que la abuela le contestó que no había pensado en casarse todavía, que no tenía quien le escribiera del otro lado del mar y que nunca había pensado irse a vivir lejos de su pueblo.

Como coincidencia, unos días después los padres del abuelo, recibieron una carta de México de una prima (la tía Teresa) que vivía en México D.F. donde le solicitaban al padre de mi abuelo una persona que quisiera ir a México a administrar un rancho cerca de Orizaba que era de un amigo de ellos (Don Felipe Suberbie), el abuelo lo vio como una oportunidad y aceptó, le propuso a mi abuela que se casaran y se vinieran a vivir a México, concretamente al Rancho El Pochote que se encontraba en Ixtatzotitlán, justo frente a donde ahora está la fábrica de Cementos Apasco y donde se encuentra la fábrica ferretera de la familia Chaín.

Así, decidieron casarse el día 18 de Octubre de 1913, partiendo enseguida para México, llegando al puerto de Veracruz el día 22 de Noviembre de ese mismo año.

En el puerto los esperaba un joven: Emilio Suberbie, hijo de don Felipe, con quien entablaron una larga amistad y compadrazgo.

A su llegada se hospedaron en Veracruz en el Hotel de Oriente, que aún existe.

Ya en la región de Orizaba, se instalaron en una casa en el Rancho El Pochote.

Ya en México nacieron sus dos primeros hijos: **Rafael** que nació el 31 de Marzo de 1915 y **Elvira** que nació el 27 de Diciembre de 1917.

Se hicieron amigos de mucha gente en Orizaba y con algunos españoles que ya se encontraban aquí, se hicieron socios del Casino Español de Orizaba, donde el abuelo jugó con el equipo Cervantes, que tuvo una buena racha en aquel tiempo.

En 1919, se vieron obligados a regresar a España por motivos de que aún había revueltas por la revolución, regresando nuevamente a México en 1921, la abuela venía embarazada por tercera ocasión, naciendo su hija **Concepción** el día 29 de Agosto de ese mismo año.

Posteriormente nació **Gloria** el 14 de Junio de 1923:

La última de sus hijas, **Enriqueta (Rico)** nació el 14 de Mayo de 1926.

A su regreso, en 1921, el abuelo siguió trabajando en el rancho y posteriormente ingresó a la Cervecería Moctezuma a instancias de su compadre Don Emilio Suberbié.

Su afición a la cacería lo llevó a crear nuevos amigos entre los que destacan: Julián Arechederra, Eustaquio Urquijo y otros que escapan a mi memoria; fundaron el Club “Préstame tu Escopeta” y “El Conejo”.

El abuelo murió de un infarto durante una cacería en el cerro de San Andrés Tenejapan a los 49 años de edad el día 25 de Febrero de 1940.

Ante esta situación difícil Rafael, el hijo mayor, se hizo cargo de la familia y bajo la intervención de don Emilio Suberbié instaló, en la parte posterior de la casa en unos terrenos que pertenecían a Don Felipe, la fábrica de caja de cartón para la Cervecería Moctezuma, que trabajaba con maquinarias diseñadas por el tío Rafael, que sin haber sido ingeniero titulado, hizo cursos por correspondencia que le permitieron diseñar dichas maquinarias, un gran logro por parte de nuestro tío, satisfacción y orgullo de la familia.

La Abuela quedó entonces como jefe de familia junto con Rafael (el mayor de los hijos).

La abuela volvió a España en una sola ocasión en 1954 a bordo del barco “Covadonga” y solo permaneció seis meses en compañía de la tía Gloria encontrándose allá con sus amigos Don Julián Arechederra y Doña Sofía Olivares de Arechederra para pasar unas vacaciones.

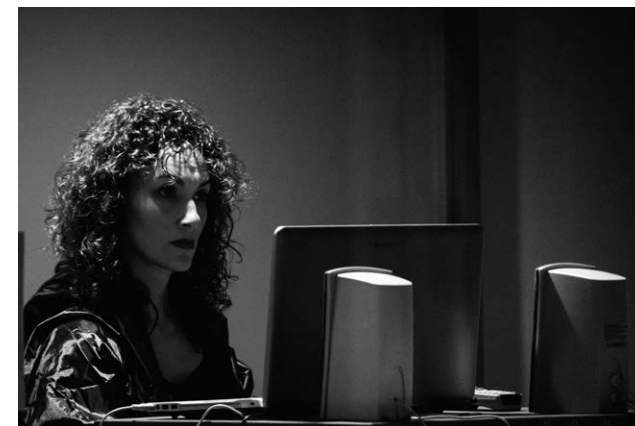
Ella murió a los 79 años de edad víctima de un infarto al miocardio en Orizaba, Veracruz, el día 24 de Octubre de 1969.

Qui portarà la pluja a l'escola. Rakel Ferrero

La música, l'escriptura, la dansa, la fotografia, la pintura... formen part d'un llenguatge universal, són passions que tots i cadascú de nosaltres tenim, ens acompanyen en el nostre quefer diari i ens ajuden a expressar-nos, a evadir-nos de les rutines, a connectar amb la nostra essència i a canalitzar d'alguna manera les nostres emocions, inquietuds, sentiments, somnis, pors... Aquestes passions i l'art en general, sempre ens ha acompanyat també al llarg de la nostra experiència a l'ensenyament i a l'escola: pintors/es, escultors/es, ballarins/es, fotògrafs/es, escriptors/es, músics, cantants... ens han fet vore a través de les seues obres, una visió de la vida i del món, de la història i de l'educació. No hi ha vertader art sense educació ni vertadera educació sense art. ***Qui portarà la pluja a escola?*** és una manera de mostrar diferents mirades, perspectives i experiències relacionades amb l'escola a través de diferents artistes i distintes èpoques, barrejant música, fotografia i moviment.

Fotografies de Rafa Aguado

Teixir sentits. Una experiència de diàleg de sabers, educació no formal i organització comunitària.

Ana Laura Fuentes López, direcció d'Educació No Formal i Vinculació, CGEIB, SEP, Mèxic

Traducció: Neus Benito Ruzafa

Introducció

Aquesta és una història de dones, d'educació i de trobades de sabers. Encara que hi ha moltes veus involucrades i, per tant, diverses possibilitats de narració, la pròpia experiència serà la protagonista que guiarà el relat.

Aquest text recupera idees que sorgiren en espais de sistematització de l'experiència amb l'equip facilitador de la Direcció d'Educació No Formal i Vinculació de la Coordinació General d'Educació Intercultural i Bilingüe (CGEIB), que forma part de la Direcció de Educació No Formal i Vinculació (d'ara en avant, DENFV) de la Secretaria d'Educació Pública (SEP). En aquest sentit, és un text que reuneix diverses veus, encara que l'escriptura corresponga a una autora. S'inclouen també revisió i comentaris d'Eréndira A. Campos.

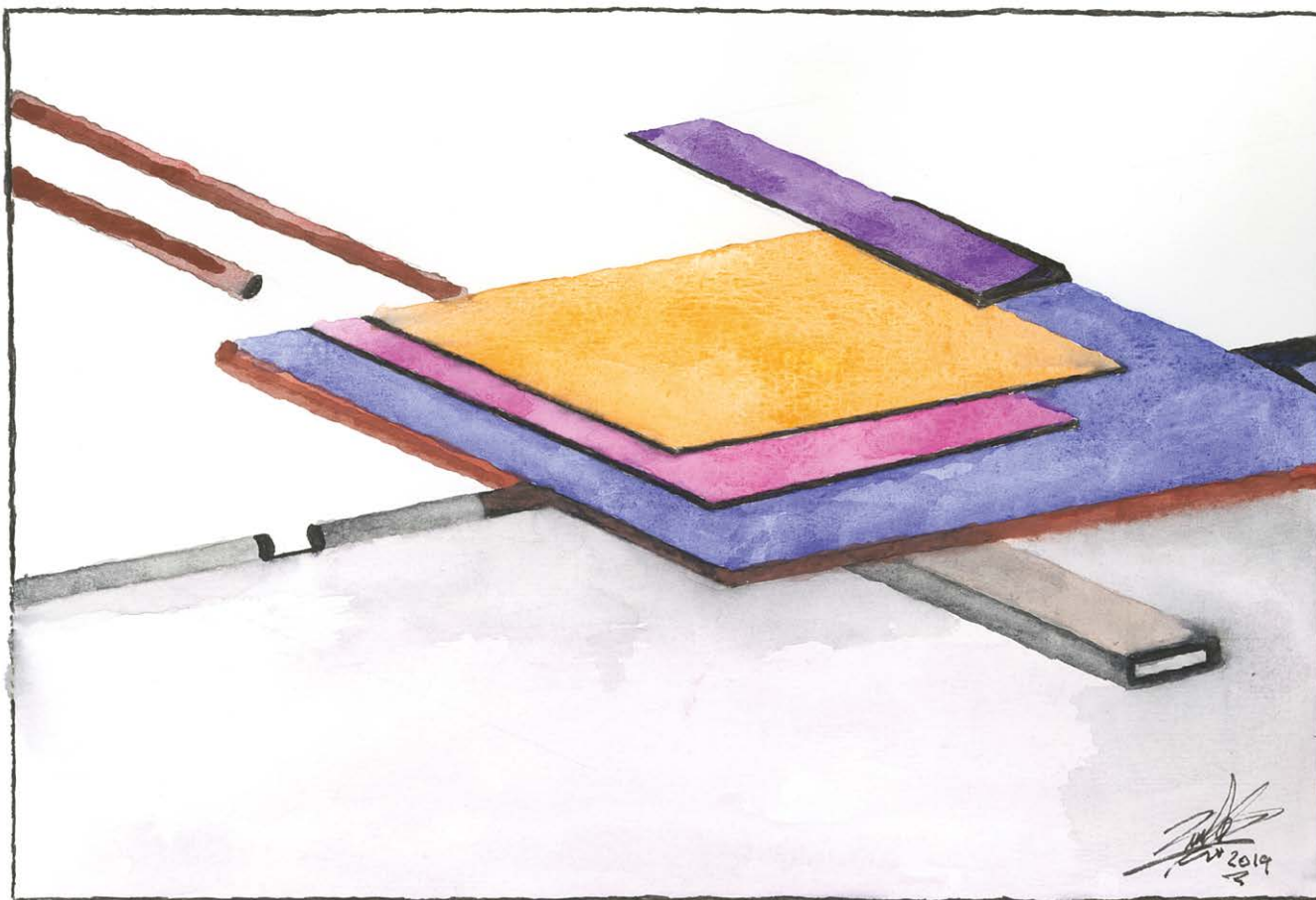
L'experiència generà reflexions i aprenentatges que han permès, a l'equip facilitador, nodrir la proposta metodològica de diàleg de sabers i educació no formal, i inclús la forma mateix de conduir aquest tipus de processos. Donada la intenció i extensió de l'escrit, no podrà aprofundir-se en aquests punts que són, també, part important dels resultats de l'experiència.

El punt de partida és un grup de cinc dones d'entre 40 i 60 anys (Reynalda Flores, Elena Méndez, Verónica Ortíz, Concepción Rosanos i

Gregoria Vázquez), de la localitat de Santa Catarina Yecahuizotl, delegació Tláhuac, en la Ciutat de Mèxic (CDMX). Elles són gestores voluntàries, que formen part de la Xarxa Social del programa "Pensió alimentària per a adults majors" de la Secretaria de Desenvolupament Social. La Xarxa Social està conformada per persones de les comunitats que es postulen i trien per a realitzar accions de promoció i participació social amb les i els

Dibuix: Vicent Penalba

Dibuix: Vicent Penalba

beneficiaris de distints programes socials de la SEDESOL. Com a *gestores*, aquest grup de dones té la funció de ser un enllaç i mitjançar la comunicació entre les i els beneficiaris i el programa social. S'encarreguen principalment de transmetre la informació sobre els requisits i dies de pagament, resoldre dubtes respecte a tràmits o documents, i organitzar la logística per als operatius de pagament, és a dir, els dies en què el programa social va a la comunitat per a entregar les pensions als adults majors.

Juntament amb açò, les *gestores* convoquen una volta a la setmana a un grup d'adults majors, anomenats "grups de creixement", per a fomentar la convivència i oferir algunes activitats d'integració, com a part dels seus compromisos amb el programa social.

L'experiència a què fa referència aquest relat es va desenvolupar de mitjan 2016 a finals de 2017. va ser facilitada per la DENFV, de la CGEIB, que va entrar en contacte amb aquest grup de gestores voluntàries gràcies a un vincle de col·laboració amb l'àrea que coordina la Xarxa Social de SEDESOL. La intenció d'aquesta vinculació va ser implementar un projecte pilot amb la metodologia de diàleg de sabers en una experiència d'educació no formal que promou la DENFV, en un context de treball amb adults majors. A aquest projecte se'l va anomenar: "Recuperació i diàleg de sabers per a l'enfortiment comunitari". El seu objectiu era reforçar la labor de les gestores voluntàries, i analitzar en conjunt la seua tasca des de l'enfocament intercultural. A partir d'aquesta anàlisi podrien afiançar-se o reelaborar-se processos, formes i actituds en l'aspecte comunicatiu i en l'organitzatiu. A mitjà termini, açò es reflectiria en el desenvolupament d'activitats amb adults majors que en fomenten l'apoderament, la participació i la dignificació com a agents portadors de memòria i sabers comunitaris.

La construcció de l'(auto)coneixement

Durant els primers dos mesos del projecte es van dur a terme reunions de treball amb les gestores i exercicis en plenari, rondes de reflexió i anàlisi de casos del seu propi treball. No obstant això, l'avanç (no en termes de productes, sinó d'enteniment mutu) era molt poc. En certa forma, s'estava aconseguint la presentació de molta *informació*, però no pareixia haver-hi encara una construcció i apropiació de *coneixement*. Fer explícit que aquest

enteniment no s'estava generant va ser un punt clau per a la ruta que es va concebre després.

A partir d'aquest punt, l'estratègia es reelaborà per a treballar des d'un nivell que afavorira encara més la lectura i reflexió de la realitat; per a això, es va considerar a la pràctica com un lloc de construcció de coneixement, és a dir, un eix transversal en totes les etapes del projecte.

En esta ruta reelaborada, es poden diferenciar quatre moments o períodes:

- *Període de reconeixement*, en el qual es van efectuar visites d'observació i es va participar en algunes sessions que les gestores conduïen amb els adults majors. Posteriorment, aquestes observacions eren examinades amb elles per a identificar reptes i problemàtiques del treball amb la població adulta major en la seua comunitat, i més a fons, les formes en què planejaven, conduïen i es comunicaven amb el grup en el seu rol d'*agents educatius*. No es tractava solament de conèixer com treballaven; també es buscava conèixer el *per a què*, és a dir, el sentit de la seua labor. En finalitzar aquest període de reconeixement es va constatar que els diversos sentits individuals no havien conformat encara un sentit col·lectiu. En termes pràctics, açò es reflectia en la poca claredat de l'objectiu del grup, l'elecció d'activitats a realitzar amb els adults majors (las quals no sempre tenien una seqüència entre si, o solia haver molt poca varietat), les formes d'organització i els codis de comunicació de gestora a gestora, i de gestora a adult major.

A açò, va seguir un període de *sessions de formació*. En aquestes sessions es realitzaren reunions de treball amb les gestores i s'abordaren continguts i conceptes relacionats amb la construcció de relacions comunitàries: identitat, sabers, memòria, formes d'organització i presa d'acords, maneig d'emocions i conflicte.

En aquest període la premissa "tots i totes sabem alguna cosa" es repetia constantment per a poder impulsar i animar la construcció de coneixement des dels referents empírics i pràctics que elles ja posseïen. Aquests eren després complementats amb d'altres referents teòrics o, millor encara, amb el coneixement d'altres pràctiques. Per exemple, en abordar el tema d'apoderament i treball comunitari es revisaren exemples de projectes en altres parts

del món que, a través de l'art o l'emprenedoria, fomenten l'organització de dones, adults majors o comunitats senceres.

- El *plantejament conjunt* va ser un període en el qual gestores i equip facilitador exploraren algunes eines (cartes descriptives, ordre del dia, taules d'avaluació) per a estructurar i dissenyar activitats que pogueren aplicar-se en el grup d'adults majors. El focus no era que les gestores esdevingueren expertes en l'ús de les eines esmentades, sinó que es familiaritzaren amb l'exercici d'elegir o dissenyar activitats i donar-los un sentit clar (un objectiu específic alineat al seu objectiu general); s'esperava que d'aquesta manera pogueren fer la seua pràctica més conscient, i s'integraren com a equip, amb diversitat de rols que podien ser intercanviats. Així, el poder i la responsabilitat serien compartits.

En aquest període també es van fer visibles que les gestores eren portadores de coneixements i habilitats, com la lectura en veu alta, el coneixement de rutines d'activació física, tècniques de brodat i teixit..., és a dir, sabers. En reconèixer-se com a portadores de sabers, també reconegueren la possibilitat de transmetre i compartir aquests sabers i posar-los al servei del treball amb adults majors.

- Finalment, es va portar a terme el *període de pràctica i seguiment*. En realitat, aquesta etapa va coincidir, en els primers moments, amb els exercicis de plantejament conjunt, cosa que permeté una dinàmica tipus "laboratori": en una sessió es planejava i dissenyava en conjunt, i en una altra es treballava ja amb les i els adults majors. Aquest ritme de treball responia a la decisió de les gestores de reprendre el treball amb el grup d'adults majors (que per diferents motius s'havia parat durant uns mesos) i començar a aplicar activitats que ja tenien clares. L'equip facilitador a poc a poc va esdevenir la figura d'un ens d'acompanyament, és a dir, en els exercicis de plantejament la veu principal i les decisions de què fer i com fer-ho les prenia les gestores, i només s'aportaven suggeriments, es retroalimentava amb observacions de la posada en pràctica, o es posaven a disposició alguns materials per a complementar las fonts que pogueren consultar. Aquest període va

Dibuix: Vicent Penalba

ser molt important per tal que les gestores es consolidaren com un grup autònom i responsable de la seua pròpia organització.

Un espai de totes i tots: la casa de la saviesa

El seguiment al projecte es va acabar en desembre de 2017. Fins aquell moment, les cinc gestores havien aconseguit convocar un grup constant entre 8 i 13 persones, la majoria dones adultes majors. Primer es reunien cada 15 dies i després, a petició de les participants mateix, establiren l'esquema d'una reunió setmanal. El grup s'autodenominà "La casa de la saviesa", i es reunien en una aula d'informàtica del centre comunitari, aconseguida per les gestores mateix. Van incloure en les seues activitats exercicis d'activació física, lectura en veu alta, compartició de records i històries de vida, classes de teixit, brodat i un dinar al final de les reunions (un "convit", com li deien elles) on cada persona aportava un aliment o beguda per a totes les altres. La imatge del "convit" simbolitzava de moltes maneres la noció de convivència i comunitat que estaven promovent amb les adultes majors participants, ja que li donaven molta importància a les relacions d'afecte, cura i responsabilitat: en cuinar un aliment per a les altres, compartir i comparar receptes, i agrair sempre qualsevol aportació, reconeixien les possibilitats de cada una.

En una de les últimes sessions de seguiment, el grup de gestores revisà amb l'equip facilitador els assoliments i projeccions en dos nivells: per a elles com a equip de treball, i per al grup de "La casa de la saviesa", amb les persones adultes majors.

Confirmaren que ara tenien més clar el sentit col·lectiu de la seua tasca com a equip, que havien arribat a establir acords ètics i logístics. Per a elles, era de summa importància recalcar la figura que s'havia construït del grup de gestores com *un cercle, on ningú val més o menys per edat, escolaritat o temps de pertinença al grup. On totes poden aportar des de les seues experiències i aprendre de les altres.*

A més, reconegueren que, si bé podien arribar a tindre conflictes o desavinences, com en el passat s'havien presentat, mentre es mantinguera una actitud de respecte i d'escolta a les altres, aquests s'abordarien de manera distinta.

Va ser important també fer visible que, a més de gestores, elles eren mares, treballadores, estudiants, emprenedores, etc., i que totes aquestes

pertinences i rols les construïen. Per això, els acords de convivència i organització tals com la puntualitat, l'assistència, o les tasques de les quals cada una es feia càrrec, es negociaren des d'un lloc diferent: humà, flexible i responsable a la vegada. En paraules de Vero, una de las gestores, el procés

[...] ens ha donat oportunitat de créixer com a persones. Obrir-nos més, prendre les meues pròpies decisions, i conèixer la gent adulta major que ens ha retroalimentat amb els seus coneixements. He conegut gent que ara és per a mi molt estimada [referint-se a les seues companyes gestores], que les havia conegudes abans, però no hi havia hagut acostament.

Quant a “La casa de la saviesa”, reconegueren que era un grup constant i en creixement, on era més fàcil que les persones que s'incorporaven pogueren entendre el sentit de l'existència d'aquell espai: conviure, compartir i aprendre les unes de les altres. Reyna (una altra de les gestores) ho explicà així: “els adults que assisteixen s'ho passen bé, aprenen i aprenem d'ells, dels seus records”.

En acabar el seguiment, les gestores projectaren algunes metes per al futur d'aquell grup, com integrar més participants, ser un espai intergeneracional (algunes participants portaven netes o filles), que altres persones de la comunitat s'integraren com a col·laboradores per a compartir els seus sabers (pensaven en la possibilitat de tindre tallers de joieria, reciclat, cura de la salut, etc.) i generar algun esdeveniment per a mostrar a la comunitat el treball d'aquest grup, ja fora mitjançant una exposició o un basar.

En aquest sentit, en el procés les gestores voluntàries enfortiren el seu treball no només com a auxiliars d'un programa social, sinó també com a promotores i agents d'incidència en la seua comunitat.

Anotacions sobre el diàleg de sabers

El terme *interculturalitat* fa referència a la possibilitat de la convivència i de l'intercanvi de forma respectuosa i equitativa en el context de la diversitat cultural. Es tracta d'un procés i d'un projecte en contínua construcció que qüestiona la forma en què les estructures, institucions i relacions socials reconeixen i tracten les diferents formes de ser, pensar, conèixer, aprendre, sentir i viure en el món.

Mitjançant l'*enfocament intercultural* es fomenta una mirada respectuosa, empàtica, equitativa i crítica, que permet la introducció de canvis en les formes de relacionar-nos amb les diferències. Així mateix, promou eines en forma d'actituds i habilitats que permeten el desenvolupament de relacions de diàleg entre grups i persones.

La finalitat no és que aquells que participen en aquestes relacions estiguen d'acord entre si necessàriament, sinó de fer possible, d'entrada, escoltar l'altre. L'enfocament intercultural propicia una apertura en la noció de la realitat, i obri l'oportunitat a qüestionar estereotipus i prejudicis, així com les relacions de discriminació i desigualtat.

El camp de la recuperació de sabers és un terreny on l'enfocament intercultural pot contribuir amb algunes propostes. En primer lloc, es qüestiona la figura de la “recuperació” i introdueix la noció de “diàleg”, com un posicionament ètic i metodològic. És important ressaltar que el propòsit del diàleg de sabers no és el saber en si mateix: el saber és un vector o una porta a través de la qual puga desplegar-se una dinàmica on allò que es posa en diàleg i/o discussió és la identitat, els codis culturals, els valors i les creences que han sigut transmeses i apropiades a través del temps en contextos específics.

En treballar diàleg de sabers des de l'enfocament intercultural, com a metodologia per a aquest projecte, l'equip facilitador va arribar a algunes conclusions que es plasmen ací, com a conclusions i aprenentatges per a compartir:

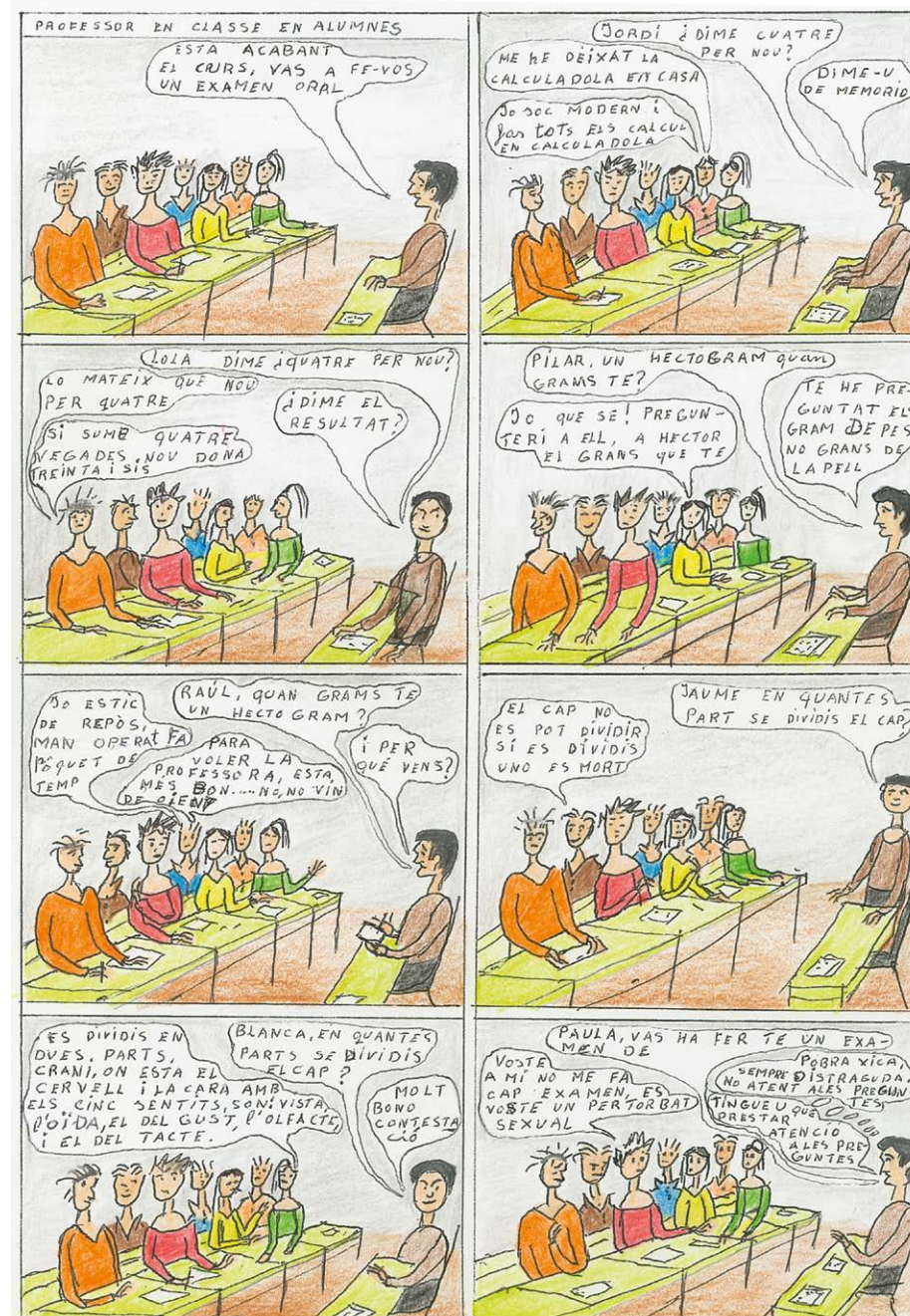
1. La importància de la lectura constant del context i de les persones involucrades en els processos. Dels seus canvis, tensions, necessitats i interessos, que poden no desvelar-se del tot en el primer acostament.
2. El reconeixement d'estructures de poder o desigualtat que operen de formes visibles o subtils. Per exemple, en el cas del projecte, el lloc institucional del qual provenia l'equip facilitador i que s'associava amb certa autoritat per endavant, o la diferència en edats o escolaritat que podien associar-se amb validesa del coneixement.
3. La proposta de “modelar” l'enfocament que es presenta. En aquest cas, el diàleg i la dinàmica intercultural va portar l'equip facilitador a practicar conscientment formes de comunicació i de

participació tals com la escolta *reflectiva* (escoltar amb empatia i respecte i procurar “tornar un reflex” a la persona que parla per confirmar que se l’ha escoltada: “entenc que allò que em dius és que et sents molesta quan les coses en el grup no ixen com les planegen, és així?”); els missatges assertius (en lloc d’un “mai m’escoltes!” que conté una generalització, missatges que permeten responsabilitzar-se de sentiments, reflectir percepcions del moment i expressar necessitats concretes, com “no em sent escoltada per tu en aquest moment, podries mirar-me mentre parles i no interrompre’m fins que acabe?”); i el llenguatge inclusiu (usar el “totes i tots” quan hi haja presència de dones i homes en un mateix grup, l’ús de paraules per a referir-se a la col·lectivitat com “persones”, “la xicalla”, “la comunitat” en comptes de “els homes”, “els xiquets”, “els habitants”, eviten l’ús del masculí per a generalitzar), entre d’altres mecanismes. Així doncs, es posaren en marxa processos intencionats de manera constant, fins que es convertiren de forma natural en part de la pràctica.

4. La construcció i negociació de referents comuns. Reconèixer que totes i tots poden tindre referents pareguts o molt distints entre si, per exemple, sobre dignitat, violència o comunitat. I que la proposta és poder construir una figura nova del referent que pugui donar sentit a les i els participants del procés, en el context en què s’insereix.
5. El valor de l’autoobservació. Atendre els processos psicoemocionals pels quals passen les persones involucrades en projectes d’organització i diàleg, i poder reconèixer aquella dimensió emocional que constitueix una altra oportunitat de trobada com a iguals.

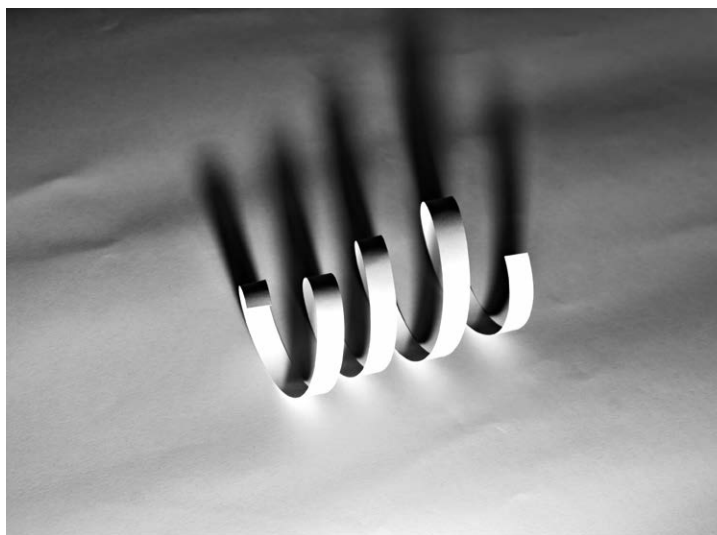
Finalment, les paraules de Consuelo, la “senyora Chelo”, com li diuen, ens mostren que allò que es teixeix a dins, també es teixeix cap a fora:

‘Jo conec diversos grups, però en aquest grup [La casa de la saviesa] hi ha comunicació, hi ha intercanvi d’idees, de diferents modes de vida. [...] I cada un de nosaltres té la seua experiència de vida, i [això] és una riquesa que potser no podem tindre tan clara... ni en els llibres... sinó en cada un de nosaltres.’

Encarna Oliver

José Luis Duet

Miriam Capellán

Miriam Navarro

Ricardo

Taller

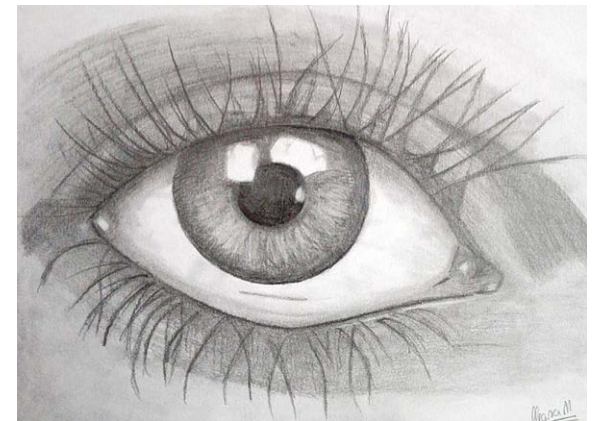
Ana Mª Gisbert Calabuig

Carmen Roca Fernández

Pilar Valenzuela Rivas

Mª Natividad Miralles Masanet

Paqui Moya Navarro

Mariví Sanchis Almiñana

Lola Andami Palop

Antonio Benito Miñana

l'ullal 31

tercera època

revista del cpfpa
francesc bosch i morata
xàtiva
gener 2020

